

primærlitteraturen i vid forstand, herunder de endnu utrykte rejseberetninger, og at det vil være lønnende at gøre genren til genstand for nye metoder eller at betragte den under hidtil uprøvede aspekter. Alligevel går de fleste af forfatterne ret traditionelt til værks, flere ved – iøvrigt ofte givende – at sammenstille to land- eller kulturområder, det ene betragtet af repræsentanter fra det andet. Således Hans J. Teuteberg: *Der Beitrag der Reiseliteratur zur Entstehung des deutschen Englandbildes*, Walter Leitsch: *Westeuropäische Reiseberichte über den Moskauer Staat* og Eberhard Schmitt: *Nordamerika im Spiegel französischer Reiseberichte des 17. und 18. Jahrhunderts*. Samspillet eller det tvetydige forhold mellem en beretter og det han beretter om demonstreres måske tydeligst i et dansk bidrag, hvori Knud Rasmussen drilagtigt stiller spørgsmålet, hvad Jacob Ulfeldts ruslandsskildring egentlig er kilde til: *Hodoeporicon Ruthenicum von Jacob Ulfeldt – eine Quelle zur russischen oder zur dänischen Geschichte?* Den europæiske dannelsesrejse behandles naturligvis i flere sammenhænge. John Støye fortæller om *Reisende Engländer in Europa des 17. Jahrhunderts und ihre Reisemotive*, og Norbert Conrads belyser instruktivt *Politische und staatsrechtliche Probleme der Kavaliertour*. Her redegøres der bl.a. for hvordan statslige restriktioner og krigsforhold førte til dannelsesrejsens tilbagegang i 1700-tallet.

Nye veje søger den danske etnograf Michael Harbsmeier med et tankevækkende indlæg om *Reisebeschreibungen als mentalitätsgeschichtliche Quellen*. Überlegungen zu einer historisch-anthropologischen Untersuchung frühneuzeitlicher deutscher Reisebeschreibungen. Som eksempler på fremdragelse af økonomiske og sociale aspekter kan nævnes, at agrarhistorikeren Joan Thirsk skriver underholdende om *Ausländische Wahrnehmungen des englischen Landlebens im 16. und 17. Jahrhundert*, mens Harald Witthöft går ind på transportforhold og rejseomkostninger i sit bidrag om *Norddeutsche Reiseliteratur des 18. und frühen 19. Jahrhunderts als Quelle für die wirtschafts- und sozialgeschichtliche Forschung*. Hele samlingen afrundes af nogle betragtninger og oplæg til videre forskning i emnet af veteranen professor Maćzak, hvis studier i rejselivet tidligere har været præsenteret her i tidsskriftet (bd. 80 s. 245f).

Harald IIsøe

Olae Borrichii Itinerarium 1660–1665. The journal of the Danish polyhistor Ole Borch. Ed. with introduction and indices by H. D. SCHEPELERN. I–IV. Kbh., C. A. Reitzel/London, E. J. Brill 1983. – I: XLVIII + 239 s.; II: 307 s.; III: 484 s.; IV: 472 s. Ill. Indb. 1.000 kr.

I 1660 blev Ole Borch 34 år gammel udnævnt til ordinær professor i filologi og ekstraordinær professor i botanik og kemi. Samtidig bevilgedes der ham orlov til at videreudanne sig ved studier i udlandet. Rejsen kom til at strække sig over 6 år og satte sig bl.a. spor i 3 tætskrevne kvartbind med rejse- og studieoptegnelser, der dog slutter før han 1665 nåede til Italien. Selv om disse dagbøger jævnligt har været benyttet og et par gange er blevet transskriberet med udgivelse for øje, har en trykkudgave længe været et desideratum. Nu foreligger de trykt på initiativ af Det danske Sprog- og Litteraturselskab, bekostet af Carlsbergfondet og udgivet efter den latinske originaltekst af den kyndige latinist og lærdomshistoriker H. D. Schepelern. Med fuld føje er publikationen tilrettelagt i engelsk regi med henblik

på et internationalt publikum, for dagbøgerne rummer et væld af oplysninger om videnskabelige og kulturelle forhold i de vesteuropæiske miljøer, Borch færdedes i: 1660–63 i Nederlandene, især Leiden, hvorfra han sommeren 1662 foretog en baderejse til Spa og Aachen (bd. I–II), sommeren 1663 i England, især London og Oxford, og 1663–65 i Frankrig, hovedsagelig Paris (bd. II–IV).

Dagbogsforfatteren er tydeligvis ikke en grøn magister, der tøvende vil gøre sig bekendt med verden, men en åben videnskabsmand, der systematisk suger indtryk og viden til sig. Når rejsen går fra et sted til et andet, fortælles der om rute, rejsehændelser og seværdigheder – byer, bygninger, kunstværker, videnskabelige samlinger osv. – men karakteren af rejsejournal er ikke så fremtrædende som karakteren af almindelig dag- og studiebog. Når Borch har slået sig ned i en by, nedfældes indholdsrige notater om studier og menneskeligt samvær, referater af samtaler med lærde og andre mænd, notater fra forelæsninger og disputats-handlinger, iagttagelser af videnskabelige forsøg og demonstrationer, redegørelser for mærkelige sygdomstilfælde, lange excerpter fra bøger og manuskripter, han har læst, og iøvrigt gengivelser af løbende videnskabelige debatter (Descartes er et af de stadig genkommende navne). Umiddelbart oplysende er samtalestoffet, der ikke består af videnskabelige materier alene. Det kan have et biografisk-anekdotisk tilsnit, tage udgangspunkt i efterretninger og nyheder fra andre lande eller dreje sig om politiske forhold; således fremgår det, at man flere gange har drøftet den nylige statsomvæltning i Danmark (III s. 207: *immutatio nostra in statu politico*). Ikke mindre bidrager referaterne naturligvis til belysning af Borchs talrige mere eller mindre kendte samtalepartnere. For videnskabshistorikeren vil hovedvægten formentlig ligge på studienotaterne, der optager så stor en plads, fordi de skulle holde hans nyerhvervede viden fast til senere brug hjemme i Danmark. De falder navnlig inden for områderne kemi og medicin.

I betragtning af omfanget og det brogede indhold er der forståeligt nok tale om en ren tekstudgave uden ledsagende oversættelse og kommentarer. Men der er i bd. IV udarbejdet nyttige index'er, hvori stednavnene og de mere end 3.000 personnavne findes identificerede, mens et fyldigt »Subject and headword index« på engelsk og latin leder frem til mangfoldige emner. I sammenligning hermed forekommer indholdsfortegnelsen (IV s. 472) unægtelig noget skrabet. Det havde været velkomment med en henvisning til »Editing guidelines« (I s. XLIV–V), og en oversigt over dagbogssidernes fordeling på Borchs hovedopholdssteder savnes hårdt. Til gengæld lettes benyttelsen betragteligt af løbende klummetitler, der på engelsk sammenfatter indholdet af hver enkelt side. Måske erhvervsskadede synes jeg nok der kunne være gjort mere ud af indledningens litteraturhenvisninger. Det betyder vel ikke stort, at E. F. Kochs disputats om Borch anføres med ukorrekt titel (I, s. VIII), men en henkastet bemærkning om at en omfattende Borch-bibliografi (hovedbibliografien) findes i »a Danish »Festschrift« ... issued in 1926« (s. IX) er ikke just præcis og i grunden hjerteløs, når udgaven henvender sig til et udenlandsk publikum. Urimeligt havde det vel heller ikke været, om der var blevet sammenstillet en liste over litteraturen, hvori dagbøgerne findes citeret og kommenteret. Ud over E. F. Koch og en afhandling af Johan Nordström (I s. X) skal i hvert fald her gøres opmærksom på Ethel Seaton: *Literary relations of England and Scandinavia in the 17th century*, Oxford 1935 (især s. 164–68 og 337).

Johan Nordström, der var svensk professor i lærdomshistorie, har uforbeholdent betegnet dagbøgerne som en guldmine af oplysninger vedrørende det

videnskabelige og lærde liv i første halvdel af 1660erne. At minen omsider er blevet åbnet vil uden tvivl blive påskønnet og kalde guldgravere frem fra mange egne.

Harald Ilse

STEINAR SUPHELLEN, Statthaldarinstitusjonen i Noreg 1722–1739. Trondheim, Tapir Forlag, 1983. 240 s. 90 nkr.

Dette arbejdes hoveddel er en grundig og systematisk, men mindre underholdende beskrivelse af den reelle placering, som statholderne Ditlev Wibe og Christian Rantzau havde i Norges styre. Suphellen klassificerer og måler strømmen af sager, som passede statholderen eller gik uden om ham, og gennemgår under 21 punkter relationerne til forskellige dele af det norske samfund.

Formålet er bedre forståelse af statholderinstitutionen i hele dens lange levetid. Derfor gives der også et udblik over dens senere og tidligere historie, og derfor er der valgt en periode, hvor der residerer to »rene« statholdere, som hverken er stiftamtmand eller kommanderende generaler mens de beklæder posten. Gennemgangen underbygger afgjort den fremlagte hovedtese: at statholderne qua statholdere spillede en langt mindre rolle end rang og titel antyder. De styrede på ingen måde landet. Instruksens vide, men vage fuldmagt fik en indskrænkende fortolkning. Derved blev statholderen en reserve, som især gjorde nytte i mere specielle sager, og som godt kunne undværes. Han var ikke virkelig *in loco regis*, kimen til en norsk centralmagt. Enkelte statholdere fungerede sådan, men de havde fire yderligere egenskaber: De var tillige kommanderende generaler, de havde ekstraordinære beføjelser på det finansielle område, de var i slægt med kongehuset, og de fungerede i krigstid. Deres store magt udsprang mere af disse fire omstændigheder end af deres statholderembede.

Hermed forkastes den opfattelse, som giver statholderen en central placering i skildringer af Norge i »danskertiden«. Spørgsmålet bliver da, hvorfor man havde statholdere det meste af tiden fra 1572 til 1814, når embedet savnede reel bureaukratisk berettigelse, og hvorfor embedet ved flere lejligheder blev genoprettet efter at have stået tomt eller været udfyldt af vicesatholdere. Suphellen forsøger ikke at give noget definitivt svar herpå. Han peger blandt andet på personforholdene, som nødvendigvis måtte være vigtige for en post der rangerede som 1. klasse nr. 4, og på en vis vaklen mellem forskellige modeller for Norges styre, hver med sine fordele og ulemper; men i hovedsagen gives opgaven videre til senere forskning. Suphellens resultater tyder på, at der kunne være behov for en nærmere undersøgelse af institutionen: den kommanderende general i Norge. Denne embedsmand rangerede under statholderen, var strukturelt hans ligestillede, og reelt måske mægtigere. Men de antyder også, at statholderpostens eksistens og vilkår i væsentlig grad var betinget af andre forhold end bureaukratisk rationalitet. Disse forhold kunne blandt andet være magtpolitiske (f.eks. at embedsmænds krydsende beføjelser fremmede autokratens muligheder for reel kontrol), eller de kunne høre hjemme på området politisk kultur, f.eks. at Norges riges betydning måtte demonstreres ved tilknytning af en person med høj rang af hensyn til både kongens og indbyggernes ære.

Gunner Lind